

Excellente Musici: een Herdefinitie

Inleiding: wat is excellentie?

In deze workshop gaan we kijken naar een herdefinitie van excellentie bij musici en wat we daarvan kunnen opsteken in andere domeinen.

Het woord excellentie is een woord dat veel wordt gebruikt. In verschillende betekenissen. Maar als er één wereld is waarin het woord excellentie een sleutelwoord is, dan is dat wel de wereld van de kunsten.

Een kunstenaar moet excellent zijn om zich staande te houden in de wereld en zijn brood te kunnen verdienen. Goed zijn in je vak is niet voldoende. Wat bedoelen we daarmee?

Ik ga het met jullie over musici hebben, een specifieke groep binnen de wereld van de kunsten. Musici zijn andere dieren dan beeldende kunstenaars. Waar beeldende kunstenaars veelal scheppers zijn, zijn musici veelal *herschepers* (niet altijd, componisten zijn ook scheppers en veel musici zijn zowel scheppers als herscheppers zoals we straks zullen zien).

Maar eerst even die herscheppers. Het artistieke niveau van de musici van vandaag is zeer hoog. Met artistiek niveau bedoel ik de kwaliteit en authenticiteit waarmee een musicus een stuk muziek ten overstaan van publiek ten gehore kan brengen. De artistieke kwaliteit uit zich in de wijze waarop die uitvoering plaatsvindt, idealiter is die creatief, innovatief, en vooral uniek. De interpretatie van de herschepping van de compositie moet uniek zijn. We spreken dan van een excellente uitvoering.

Door de eeuwen heen is dit altijd de norm geweest van excellentie onder musici. Heel erg goed zijn in je vak is altijd belangrijk geweest. Als musicus leerde je het vak bij een andere vakman (net zoals overigens schilders het vak leerden in het atelier

van een meester schilder), en gaandeweg werd je zelf een goede vakman. Excellentie was er natuurlijk altijd, maar het was niet altijd zo dat de excellente musici vaak op *die* plekken terecht kwamen waar ze het beste tot hun recht kwamen. Er zijn voorbeelden te over van totaal vergeten componisten die een toonaangevende positie bekleedden aan bijv. een hof tijdens hun leven, waarbij later bleek dat *minder* fortuinlijke tijdgenoten eigenlijk een veel interessanter oeuvre hebben nagelaten.

De hoogtijdagen van excellente musici waren in de 19^e eeuw, de romantische periode, waarin de componist op een voetstuk werd gezet, en vaak onbegrepen was en er tegelijkertijd ook waanzinnig populaire en beroemde musici waren die door Europa reisden en optraden, iemand als de violist Paganini bij voorbeeld.

Eigenlijk is er nog niet gek veel veranderd in deze perceptie. Bij excellente musici denken we nog steeds aan musici die ontzettend goed kunnen spelen, zowel technisch als artistiek. Dit type excellentie is volstrekt primair op sommige arbeidsmarkten voor musici, zoals bijv. die van orkesten en het aanbod van de grote concertzalen. Als je als musicus solliciteert op een vacature in een orkest ben je 1 van de 200 sollicitanten en is het sowieso maar zeer de vraag of je wordt uitgenodigd voor de eerste ronde van een auditie. Je kunt als jury nl. moeilijk 200 maal een half uur per kandidaat gaan zitten luisteren. Die musici die worden uitgenodigd in een sollicitatieprocedure hoeven niets anders te doen dan te spelen. Ze moeten heel moeilijk orkest repertoire feilloos spelen evenals een razend moeilijk solostuk dat ze in hun hele orkestcarrière waarschijnlijk niet meer nodig hebben. Dat spelen gebeurt achter een scherm om partijdigheid te voorkomen. De jury weet dus niet welke kandidaat er speelt, of het een man of een vrouw is, niets. Een gesprek vindt niet plaats. Hoe iemand dus sociaal in een orkest zal functioneren laat het orkest au fond blijkbaar koud.

Met soms alle gevolgen van dien....

Is dit excellentie? Voor mij niet. Het is een veel te nauwe definitie van excellentie. Negentiende- eeuws. Begrijp me niet verkeerd, ik vind artistieke excellentie altijd noodzakelijk, wat je ook doet als musicus en waar en in welke context je je ook beweegt als musicus. Maar het is niet genoeg, en... er is meer.

In deze workshop gaan we kijken naar een herdefinitie van excellentie. Eigenlijk ben ik niet tevreden over een 'herdefinitie' en spreek ik liever over een 'bredere definitie' van excellentie. Dat moet ook wel want

er is veel aan de hand: de wereld is aan het veranderen, en de veranderingen gaan snel. We zijn ons er allemaal bewust van en het heeft grote gevolgen voor het werk van professionele musici. Traditionele beroepen, zoals bijv. die van orkestmusicus zijn steeds dunner gezaaid (en we kunnen met onze huidige regering de borst helemaal wel nat maken). Ook muziekscholen sluiten onder druk van bezuinigingen. Als de broekriem aangehaald moet worden is het lot van de kunsten dat ze vaak meteen worden bestempeld als: niet noodzakelijk, luxe etc.

Musici moeten daarom dus nieuw werk genereren, nieuwe uitdagingen aangaan, moeten vandaag de dag functioneren in verschillende culturele contexten en in verschillende rollen. Ze hebben geen 'banen voor het leven' meer, maar flexibele carrièrepatronen. Ze hebben steeds vaker een eenmansbedrijf en moeten ook ondernemers zijn. Musici zien zich uitgedaagd om samen te werken met specialisten in andere kunsten en in andere maatschappelijke sectoren, (zoals in het bedrijfsleven, gezondheidszorg, jeugdcriminaliteit, onderwijsprojecten etc.). Dit is een uitdaging, en helemaal niet makkelijk, want het is een grote cultuuromslag, maar het geeft hen tegelijkertijd belangrijke kansen om nieuwe vormen van artistiek werk te genereren. Het is dus een hele klus om als professioneel musicus succesvol te functioneren binnen de uiteenlopende eisen die vandaag de dag opgeld doen. Talent hebben en over veel artistieke vaardigheden beschikken is zeker niet meer genoeg. Er is

behoefte aan overdraagbare, generieke, vaardigheden, zoals zelfmanagement, besluitvaardigheid en zakelijke vaardigheden. Aan het vermogen om te kunnen netwerken, te communiceren, ontwerpen en ondernemen.

Als we kijken naar de muziekprofessie van vandaag wordt het duidelijk dat verreweg de belangrijkste ontwikkeling de opkomst van de *portfolio loopbaan* is, waarin musici verschillende vormen van professionele activiteiten combineren en veel ballen tegelijkertijd in de lucht houden. Een portfoliocarrière met overlappende activiteiten in de veelkleurige professionele praktijk vraagt van de musicus dat hij meerdere *rollen* tegelijkertijd heeft. Want, wanneer musici meer en meer in uiteenlopende maatschappelijke contexten functioneren hebben ze verschillende rollen die om uiteenlopende vaardigheden en attitudes van aanpassing en responsiviteit vragen.

Voorbeelden van zulke rollen zijn die van:

- vernieuwer (een onderzoeker, ontwerper en risiconemer)
- 'identificeerder' (van de hem ontbrekende vaardigheden bijv.)
- partner (binnen formele partnerships)
- reflectieve onderzoeker (bezig met onderzoek en evaluatieve processen, in staat om ervaringen te contextualizeren)
- samenwerker (een dialoog kunnen aangaan met andere professionals in de kunsten, studenten, docenten)
- verbinder (in relatie tot conceptuele raamwerken waar een musicus mee te maken heeft)
- entrepreneur, werk genererend

We zullen een voorbeeld van die samenkomende rollen eens nader beschouwen zoals die in nieuwe beroepspraktijken van musici aan het licht komt.

Een van de belangrijkste veranderingen in de huidige beroepspraktijk van musici (onder invloed van de veranderende samenleving) is de opkomst van wat wordt genoemd de 'community musician': de musicus die werkt in verschillende maatschappelijke contexten. Een Nederlands woord ervoor bestaat (nog) niet. Al sinds geruime tijd in Engeland, maar nu ook in Scandinavië en in Nederland zien we het ontstaan van muzikale praktijken op diverse plekken in de samenleving. Community musicians ontwerpen en leiden wat we noemen *participatieve* muziek workshops, die in allerlei sociale contexten kunnen worden ingezet, binnen bijvoorbeeld de gezondheidszorg, in gevangenissen, voor ouderen enz. De achterliggende gedachte van participatieve workshops is dat mensen zich kunnen uiten door al improviserend samen muziek te maken. Daarbij kan een gevoel ontstaan van gemeenschappelijkheid, en met name van een gemeenschappelijk *eigenaarschap* van zowel het creatieve proces als het creatieve product. Een integraal onderdeel van het proces in zo'n muziek workshop is het onderling uitwisselen van artistieke ideeën, het samen leren en improviseren. Kunnen improviseren is dus een hele belangrijke vaardigheid voor de community musicus die zo'n workshop leidt, maar even belangrijk is het dat een musicus in staat is het proces van de artistieke expressie te begeleiden. Iemand die zo'n workshop leidt heeft verschillende rollen tegelijkertijd, zij is bij voorbeeld componist, speler en leider en soms nog veel meer.

Als musicus maak je dus samen met je publiek muziek en als het ware ter plekke een creëer je een compositie voert die uit. Scheppen en herscheppen tegelijkertijd, en dat door improvisatie, er komen geen noten aan te pas en de deelnemers hoeven geen 'excellentie' te vertonen in de traditionele zin des woords, namelijk in staat zijn om heel goed een instrument te bespelen.

Een citaat van community musicus Sean Gregory, een musicus uit Engeland die een aantal jaren betrokken was bij het onderzoek van het lectoraat LLMA over die verschillende rollen, is tekenend. Hij zegt:

The roles can differ. You can be a leader, a facilitator, a composer, arranger, a supporting instrumentalist, you can be the person who just makes it happen; you can shift roles (...) The principle (of the creative music workshop) is the notion that you are with a group of people, that you encourage them to come out with their own ideas (...) The key part is that *together you develop something into something else*. That can go for young children with no skills whatsoever or a highly trained dancer or a West African musician, searching and exploring new meeting points, new languages and possibilities.

We kunnen ons voorstellen dat bij dergelijke beroepspraktijken met al die verschillende rollen heel wat meer vormen en typen van excellentie komen kijken dan alleen artistieke excellentie. We gaan dat onderzoeken aan de hand van een praktijkvoorbeeld uit Engeland: de praktijk van Music for Life. Het is een praktijk van musici die we in het lectoraat LLMA in het kader van onze onderzoekslijn Healthy Ageing aan het onderzoeken zijn.

Praktijkvoorbeeld: Music for Life

De organisatie Music for Life is sinds 1983 ontwikkeld door Linda Rose, specialiste in muzikeducatie en sinds 2009 wordt het gemanaged door de educatieve afdeling van Wigmore Hall, zoals sommigen van u wellicht weten: dat is een wereldberoemde concertzaal in Londen.

Music for Life organiseert interactieve muziek workshops in verpleeghuizen en instellingen voor dagopvang van mensen met dementie. Gedurende een periode van acht weken werken drie musici samen met een groep van acht bewoners en vijf

verzorgers, waarbij ze muzikale improvisatie gebruiken als een soort van katalysator om kortweg 'communicatie in breedste zin des woords' via muziek tot stand te brengen. Doelen zijn het welbevinden van de dementerende mensen te vergroten, de relaties tussen hen onderling te versterken en ook de relatie tussen de bewoners en hun verzorgers te intensiveren. Musici en verzorgers werken in zo'n project samen als een team.

De musici gebruiken een scala aan verbale en non-verbale manieren om de individuele bewoners en de bewoners en verzorgers als *groep* te bereiken. Zowel het plezier in het muziek maken als de reflectie door de verzorgers op de impact ervan zijn belangrijk. De inzichten die het de verzorgers soms oplevert en de motivatie die ze eraan ontleen kunnen gunstige langere termijn effecten op hun werk met de dementerende mensen tot gevolg hebben. Daarom vindt tegelijkertijd in relatie met dit project training van de verzorgers plaats. Ze reflecteren op wat er gebeurt en wat dit betekent voor hun relatie met de bewoners.

Eén project duurt acht achtereenvolgende weken. Drie musici, waarvan één de workshop leider is, zijn hierbij betrokken. Aan het begin van iedere wekelijkse sessie, die een uur duurt, en waarbij de bewoners en hun verzorgers samen met de drie musici in een kring zitten, spelen de musici een kort stuk dat ze speciaal voor deze groep hebben gemaakt. En van daaruit ontwikkelt zich dan al improviserend een uur vol kortere en langere muziekstukken, waarbij de bewoners worden geactiveerd om mee te doen, soms zelfs met behulp van de musici een eigen stuk maken. Midden in de kring liggen allerlei makkelijk te bespelen instrumentjes klaar en de musici proberen de bewoners te bereiken door hun antennes optimaal op hen gericht te houden. De musici *lezen* a.h.w. hun publiek en gebruiken een '360 graden radar', zoals ze het zelf noemen. De kleinste verbale en non verbale signalen van de bewoners kunnen worden opgepakt door de musici, waarbij de verzorgers gaandeweg meedoen. Wanneer er eenmaal muzikale communicatie ontstaat,

ontwikkelt zich vaak een hele bijzondere interactie. Mensen krijgen er zichtbaar plezier in en proberen zelfs vaak hun verzorgers te overreden samen met hen muziek te maken.

Evaluaties van de Music for Life projecten laten resultaten zien op het gebied van een verbeterde interactie tussen de verzorgers en de bewoners. Een interactie die ook plaatsvindt op een dieper, impliciet en non-verbaal niveau.

Dit is dus een voorbeeld van een *participatieve* muziek workshop. Die kan in allerlei sociale contexten worden ingezet. De achterliggende gedachte van zulke workshops is dat mensen zich kunnen uiten door samen muziek te maken en te improviseren. Daarbij kan een gevoel ontstaan van gemeenschappelijkheid, en hier met name: van welbevinden.

Iemand die zo'n workshop leidt heeft verschillende rollen tegelijkertijd, hij is bij voorbeeld componist, performer, arrangeur en dirigent en moet kwaliteiten kunnen laten zien die visionair zijn, vernieuwend en ondernemend. Veel vormen van excellentie tegelijkertijd dus!

Ik heb musici geïnterviewd over dit werk en hen ook aan het werk gezien. Ik wil graag een paar dingen uit die interviews noemen. Joseph en Daniel vertellen over muzikale communicatie met de mensen met dementie, die soms in de plaats kan komen van *verbale* communicatie.

Joseph zegt :

... ze hebben geen taalvaardigheden meer. Maar ze *zijn* er nog! En dit project geeft ze de mogelijkheid te laten zien dat ze er nog steeds zijn. En dat ze contact en interactie willen. Die ongelooflijke diep menselijke behoefte die we hebben, ongeacht in welk stadium (van dementie) iemand zich bevindt, de

behoefte aansluiting te vinden bij een ander en met andere mensen. Om begrepen en herkend te worden.

En Daniel zegt:

Soms zijn (dementerende) mensen zich niet echt bewust dat wat ze proberen te zeggen niet overkomt, maar soms bevinden ze zich in dat stadium er tussen in, waar ze het min of meer opgeven omdat ze weten dat ze het proberen maar dat het niet werkt. Maar als je ze op de een of andere manier de kracht van communicatie teruggeeft en iemand recht doet (*bring somebody out*), zie je verbazingwekkende bewustwording en de mogelijkheid om controle te houden, anderen erbij te betrekken of dingen te stoppen.

Het tweede wat de moeite waard is om te noemen is wat het de musici *zelf* brengt in termen van hun persoonlijke als professionele ontwikkeling.

Joseph zegt:

Het geeft me een compleet nieuwe context waarbinnen ik musicus ben. Een compleet nieuwe context en een hele reeks van nieuwe muzikale vaardigheden.

En Daniel:

Dit werk is voor mij een manier om mijn muzikantschap te verbinden met een steeds diepere bewustwording van wie ik ben in deze wereld, en dat wordt teweeg gebracht door interacties met buitengewone mensen (...) Dit werk laat mij voortdurend zien wie ik ben, en via die spiegel beoordeel ik wat ik verder allemaal doe. Het is heel bijzonder hoe het werken met mensen van wie de versie van de realiteit zo vaag is in feite de ultieme *reality check* is.

Deze musicus, Daniel, is naast dit werk wat hij doet met dementerenden, part time orkestmusicus. Wat een professionele verbreding. Als dat geen excellentie is!

Wij zijn in het lectoraat LLMA momenteel bezig deze praktijk te onderzoeken. We hebben dat gedaan door een project te observeren, tussen eind oktober en half december. We waren bij de 8 sessies, maakten na afloop interviews met de musici en de trainer en de verzorgers en de musici en trainer hielden een reflectief dagboek bij. Er zijn nu veel data die we nu aan het analyseren zijn.

Een bredere definitie van excellentie!

Wanneer excelleert de community musician in een dergelijke praktijk?

Niet als hij of zij uitsluitend een grote artistieke prestatie heeft geleverd, want excellent wordt het pas als het is 'binnengekomen' bij het publiek en iets teweeg brengt. Dat betekent dat we eigenlijk moeten spreken over verschillende naast elkaar bestaande vormen van excellentie, die per definitie *niet* hiërarchisch zijn geordend. In dit voorbeeld spreken we over artistieke excellentie, natuurlijk, maar ook over excellentie inzake de sensitiviteit die musici aan de dag leggen om te begrijpen en aan te voelen welke artistieke en communicatieve middelen ze moeten inzetten om hun doelen te bereiken.

En daarnaast moeten de musici excellentie vertonen inzake hun leiderschap. En dit vraagt enige toelichting. In het licht van de noodzaak van een 'brede vakmanschap' voor de kameleontische musicus van vandaag is dit begrip *leiderschap* cruciaal, waaronder hier leiderschap op een individueel niveau begrepen moet worden. Deze musici laten verschillende vormen van *artistiek*, *generiek* en *educatief* leiderschap zien. Al de onderling gerelateerde vormen van leiderschap die voortvloeien uit de verschillende rollen die musici kunnen hebben worden gereflecteerd in het werk van de 'community' musicus, ofwel de creatieve muziek workshopleider.

Generiek leiderschap kan worden omschreven als het vermogen om te leiden door voorbeeldgedrag en attitude en houdt de ontwikkeling van generieke, overdraagbare vaardigheden en sociaal leiderschap in. Maar het omvat ook de kennis van en inzicht in de eigen professionele identiteit en probleemoplossend vermogen.

Natuurlijk zijn uiteenlopende artistieke, generieke en educatieve vaardigheden van het grootste belang, maar evenzeer zijn kritisch bewustzijn en reflectie noodzakelijk. Daarom is het van cruciaal belang om, wanneer er kwalitatieve oordelen geveld worden over verschillende processen, projecten en uitvoeringen, wanneer we dus kortom over excellentie spreken, ervoor te waken dat de definitie van kwaliteit die gehanteerd wordt over *kwaliteiten* (meervoud) gaat en niet uitsluitend beperkt wordt tot de artistieke kwaliteit en excellentie zonder inachtneming van de context.

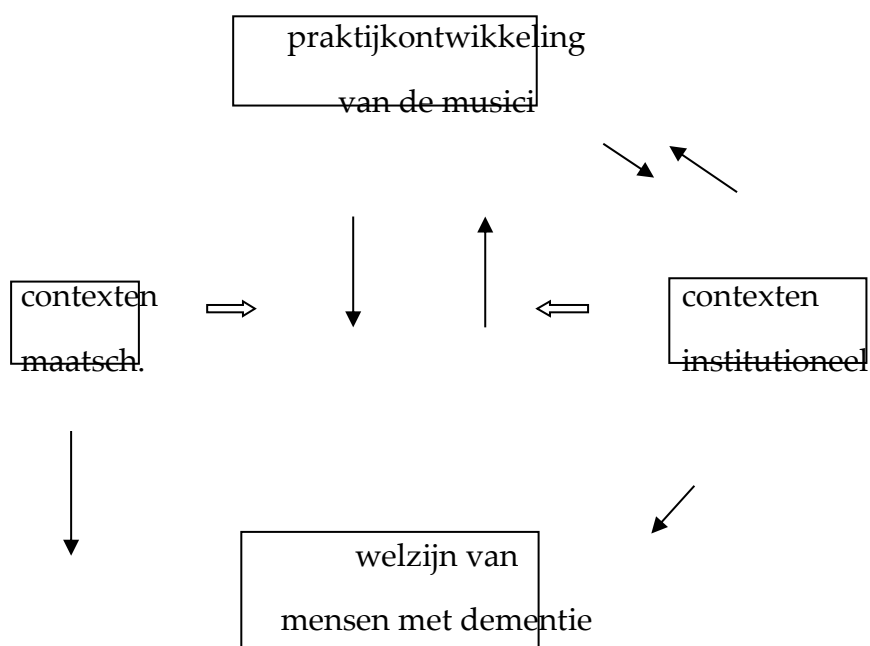
Artistieke, generieke en educatieve kwaliteiten heb je nodig, op een geïntegreerde wijze, om te excelleren in een dergelijke praktijk.

Wat hier gebeurt is een verbinding leggen met de context. De muziek workshop moet, zoals één van onze onderzoekers dat noemt “fit for purpose and relevant to the context” zijn.

Dat gebeurt niet zomaar, want hierbij is het concept van transformatie belangrijk: van transformatief leren. Het sleutelwoord voor een community musicus in welk project dan ook is haar ‘transformatieve leren’, wat betekent dat je je referentiekader wijzigt (‘a way of knowing’) wanneer je aansluit bij de context. Transformative learning is een concept van de leerwetenschapper Jack Mezirow. Het betekent dat je dingen op een nieuwe wijze begrijpt door kritische reflectie op je eigen aannames en beelden. Mezirow zegt dat transformatief leren het fundament schept voor inzicht en begrip dat essentieel is als je wilt leren hoe je effectief sociaal kunt handelen. Mezirow’s student Kegan beschrijft transformatief leren als ‘knowing differently’. En Donald Schön, die velen van ons kennen van zijn boeken *The Reflective Practitioner* en

Educating the Reflective Practitioner spreekt over “marking out a new *sense* of situations.”

Wat gebeurt hier in deze praktijk?

Indirect

- Praktijkontwikkeling van de musici beïnvloedt de institutionele contexten (m.n. de verzorgers)

- De institutionele contexten beïnvloeden het welzijn en het leren van de mensen met dementie
- De praktijkontwikkeling van de musici beïnvloedt het leren van de mensen met dementie en andersom. De maatschappelijke en institutionele contexten beïnvloeden dat proces.
- De maatschappelijke context is indirect maar definitief aanwezig!

Een bredere visie op excellentie heb ik hier willen weergeven; in de community lijn van het excellentie programma van de Hanzehogeschool is dit m.i. dus naadloos in te passen.

Maar toch stel ik u graag langs mijn neus weg de vraag of, als we dit in beschouwing nemen, we nog steeds van mening zijn dat kunst een luxe is, geen noodzakelijke levensbehoefte, of zelfs overbodig?